

Asia: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen, VNS 16/2022 vp

Sitra kiittää mahdollisuudesta lausua näkemyksiä valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta.

1. Yleisesti tulevaisuusselonteosta ja sen roolista postnormaalissa ajassa

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko on kansainvälisestikin melko ainutlaatuinen instituutio. Se ei ole puhtaasti kuvaileva ennakointiraportti, koska siihen liittyy vahvoja poliittisia intressejä. Koska se on nimenomaan valtioneuvoston selonteko, siltä odotetaan tulevaisuuteen suuntaavia linjauksia ja sen sisältöön suhtaudutaan kannanottona. Erityisesti tulevaisuusselonteon 1. osan toisessa luvussa onkin tuotu esille toimia, joilla lisätään ”tulevaisuusvalmiutta”.

Samalla kyseessä ei kuitenkaan ole hallitusohjelman kaltainen linjapaperi tai tarkka toimenpidesuunnitelma, koska pyrkimyksenä on tuoda esiin tulevaisuuksien moninaisuutta: vaihtoehtoisia tulevaisuuksia, muutosten vaikutuksia ja uusia mahdollisuuksia. Selonteon 1. osan toimintaympäristön analyysi, epävarmuuksien hahmottaminen ja skenaariot ovat luonteeltaan erilaisia vaihtoehtoja kuvaavia. Esille tuodaan myös ei-toivottuja vaihtoehtoja ja erilaisia riskejä. Tämä tasapainottelu tulevaisuuksien kuvailun ja poliittisen linjanvedon välillä ei aina ole helppoa. Tilanteen tekee erityisen haastavaksi nykyinen postnormaali aika, jossa yllätykset, ristiriitaisuudet ja epävarmuus lisääntyvät. Nopeasti muuttuvassa ja epävarmassa maailmassa on helppo tarttua yksittäisiin tulevaisuusväittämiin ja tuomita koko selonteko niiden perusteella. Tämä voi johtaa liialliseenkin varovaisuuteen ja sanamuotojen hiomiseen. Samalla toimintaympäristö muuttuu nopeasti ja nykyhetken analyysi tuntuu vanhenevan käsiin. Miten siis hyväksyä keskeneräisyys ja epävarmuus paperissa, jota helposti pidetään linjauksena ja kannanottona?

Ratkaisu löytyy vuorovaikutteisuudesta ja tulevaisuuskeskustelun kehittämisestä. Siihen pyrittiin myös tulevaisuusselonteon jakamisessa kahteen osaan. Siksi onkin harmillista, että molemmat osat julkaistaan nyt samaan aikaan hallituskauden lopussa. Tulevaisuusselonteon hyödyntämisen ja vaikuttavuuden kannalta olisi parempi, että osat julkaistaisiin eri aikaan ja aiemmin, jolloin olisi edellytyksiä tukea ennakointitiedolla hallituksen strategista päätöksentekoa. Aikaisempi ajoitus voisi lisätä selonteon hyödynnettävyyttä myös puolueiden vaaliohjelmatyössä.

Mitä vähemmän tulevaisuuskeskustelulle tarjotaan paikkoja, sitä hitaammin se kehittyy, jolloin jatkossakin saatetaan keskittyä pitämään vastaavia selontekoja ennusteina tai pelkkinä linjauksina. Tulevaisuustyöhön liittyy aina tietynlainen epävarmuus ja keskeneräisyys. Tulevaisuus ei tule valmiiksi, ja selontekokin tulisi nähdä osana jatkuvaa tulevaisuuskeskustelua.

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko voisi parhaimmillaan tarjota yhteisen tarttumapinnan ja alustan keskusteluun Suomen tulevaisuuksista. Huolella tehty toimintaympäristön kuvaus ja niiden pohjalta tehdyt skenaariot tukevat tätä, samoin ensimmäisen osan valmistelussa pidetyt tulevaisuusdialogit. Prosessin aikana pidetyt Kansallisen ennakointiverkoston järjestämät Foresight Fridayt ja selonteon käsittely Finnsight-ennakointifoorumeissa ovat myös hyviä askeleita laajempaan vuorovaikutukseen. Selonteon vaikuttavuuden kannalta on oleellista, että sitä käsitellään laajasti myös valtioneuvoston ulkopuolella ja muissakin tilaisuuksissa kuin asiantuntijatyöpajoissa.

Yhteinen tarttumapinta ei tarkoita sitä, että kaikkien pitäisi olla esitetyistä skenaarioista samaa mieltä, vaan että ne tarjoaisivat jonkin yhteisen nimittäjän ja yhteisen kielen keskustelulle Suomen tulevaisuuksista. Laajempi, kansalaisia osallistava vuorovaikutteisuus jää nyt kuitenkin lähinnä prosessin alkupuolelle. Monisatasivuinen selonteko voi tuntua liian raskaalta lähtökohdalta yhteiselle tulevaisuuspohdinnalle. Jatkossa voisi pohtia, miten rikkaasta materiaalista jalostettaisiin

hyödynnettäviä kokonaisuuksia eri yleisöille ja esimerkiksi valiokunnille. Voisiko selonteon tulevaisuustaulukon ja skenaariot tuoda helposti hyödynnettävään muotoon ja kannustaa niiden käyttöön?

Sitra suosittelee, että tulevaisuusselonteko julkaistaan jatkossa ajallisesti useammassa osassa ja siitä tehdään helposti hyödynnettävissä oleva osa tukemaan jatkuvaa tulevaisuuskeskustelua.

2. Tulevaisuuslukutaidon lisääminen osana selontekoprosessia

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa ovat itsessään merkittäviä raportteja. Niiden rinnalla merkityksellinen on myös prosessi, jolla ne on tehty. Postnormaalissa yllätysten ajassa nimittäin korostuu tiedon lisäksi yhä enemmän tulevaisuuslukutaito: miten itse kukin osaa haastaa tulevaisuutta koskevia oletuksia, kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia ja toimia parempien tulevaisuuksien eteen. Tulevaisuusselonteon ensimmäinen osa tehtiin ensimmäistä kertaa virkatyönä kaikkien ministeriöiden poikkihallinnollisessa yhteistyössä. Selontekoraportti toki itsessäänkin on jo hieno asia, mutta prosessin aikana tapahtunut oppiminen ja ennakkoinnin ja tulevaisuusajattelun kehittäminen ovat ehkäpä vielä oleellisempia. Murrosajassa oleellista ei ole se mitä on paperilla, vaan se mitä on ajattelussa, osaamisessa ja keskustelussa tapahtuu, ja miten tulevaisuusajattelu ja ennakkointi integroituu osaksi virkamiesvalmistelun ja poliittisen päätöksenteon arkea. Hallinnossa työskentelevien tulevaisuuslukutaidon kehittäminen on tärkeää ja tulevaisuusselonteko antaa siihen mielekkään kanavan.

Selonteossa todetaan, että prosessi on lisännyt valtionhallinnon ennakkointikyvykkyyttä. Tätä voi olla vaikea todentaa, eikä selonteossa anneta tästä juuri muita esimerkkejä kuin ennakkointiryhmien perustaminen ja yhteinen työskentely. Jatkon kannalta on oleellista seurata, miten ennakkointikyvykyys – tai laajemmin tulevaisuuslukutaito – kehittyy ja miten se näkyy lainsäädännössä ja päätöksenteossa. Kuinka hyvin tunnistetut epävarmuustekijät huomioidaan, kuinka pitkäjänteistä politiikkaa tehdään? Miten poikkihallinnollinen dialogi näkyy päätöksissä?

Poikkihallinnollista yhteistyötä tulevaisuusajattelun parissa tulee pitää yllä jatkossakin, ja vastaavat prosessit olisi tärkeää rakentaa alusta saakka oppimisen ja verkostoitumisen näkökulmasta. Miten prosessi vahvistaa usein yksinäistä ennakkointityötä tekevien virkahenkilöiden osaamista ja verkostoja muissa ministeriöissä ennakkointityötä tekevien virkahenkilöiden kanssa? Tässä ajassa ja ennakkoinnissa kokonaiskuvien hahmottaminen ja keskinäisriippuvuuksien tunnistamisen merkitys korostuvat. Kuten raportissakin sanotaan, on tämä vasta alku aidosti ennakoivalle hallinnolle.

Sitra suosittelee, että tulevaisuusselontekoa valmistellaan jatkossakin valtioneuvoston poikkihallinnollisena yhteistyönä ja vahvistetaan prosessin kautta virkahenkilöiden tulevaisuuslukutaitoa ja keinoja seurata sen kehittymistä.

3. Tulevaisuusdialogeilla moniääniseen ja rakentavaan tulevaisuuskeskusteluun

Postnormaalissa ajassa korostuu moniäänisyys ja erilaisten näkökulmien huomiointi. Koska meneillään on merkittäviä muutoksia ja nykyhetken päätöksillä luodaan perusta tulevalle, on entistä tärkeämpää nostaa esiin myös niitä ääniä, jotka nyt puuttuvat tulevaisuuskeskustelusta. Selonteon valmistelussa pidetyt tulevaisuusdialogit vastaavat hyvin tähän tarpeeseen ja Sitra pitää tärkeänä niiden hyödyntämistä, monipuolista sidosryhmäkuulemista ja kansalaisten osallistamista jatkossakin. Tulevaisuusdialogit – prosessina ja tuotoksena – varmasti kiinnostavat myös maailmalla, jossa pohditaan tapaa käydä laaja-alaista osallistavaa keskustelua.

Koska kyseessä on myös uudenlainen lähestymistapa, jossa ei ole kovin selvää lopputulosta ollut tiedossa etukäteen, voisi tätä uudenlaista ajatusmallia ja toimintatapaa avata enemmänkin. Kun keskustellaan laajan ja monipuolisen joukon kanssa tulevaisuuksista, ei voi olettaa, että sieltä tulee valmiiksi pureskeltua muutostekijäanalyysiä, vaan juuri sellaista taustaymmärrystä ihmisten toiveista ja huolista, joita voi käyttää ohjaamaan skenaariotyötä ja toisaalta myös skenaarioiden pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä.

Dialogien tuloksia on tarkasteltu skenaarioiden kannalta luvussa 6. Vaikka esiin nostetaan osallistujien huolta polarisaatiosta ja jakolinjoista, tulee luvusta mielikuva kovinkin yksimielisestä poppoosta. Yhteisymmärryksen lisäksi olisi tarpeen nostaa esiin poikkeavia näkökulmia ja ristiriitaisuutta, joka osaltaan kuuluu tulevaisuustiedon epävarmaan luonteeseen.

Ansiokkaiden tulevaisuusdialogien tuotoksia olisi voinut kuvata tarkemmin selonteon liitteessä 1. Näin dialogeihin osallistuneiden asiantuntemus ja kokemukset saisivat niiden ansaitseman huomion ja kunnian. Lisäksi tarkempi kuvaus helpottaisi dialogien tulosten parempaa hyödyntämistä hallinnossa. Selonteon lukijan olisi hyvä ymmärtää esimerkiksi se, kuinka monta henkilöä tulevaisuusdialogeihin osallistui, minkä verran kirjallista materiaalia dialogit tuottivat ja miten tästä materiaalista koostettiin yhteenvetoja selontekotekstiin. Tämä läpinäkyvyys olisi tärkeää myös tulevaisuusdialogeihin osallistuneille henkilöille.

Tulevaisuusdialogit sopisivat toimintamallina myös selonteon läpikäyntiin, esimerkiksi skenaarioiden herättämistä ajatuksista ja tunteista keskusteluun. Voisiko skenaarioita käsitellä esimerkiksi kansallisissa dialogeissa, joiden tarkoituksena on muutenkin rakentaa ymmärrystä erilaisista yhteiskunnallisista ilmiöistä, haasteista ja mahdollisuuksista kansalaisten, yhteisöjen ja viranomaisten yhteistyönä? Tämä lisäisi osaltaan suomalaisten tulevaisuuslukutaitoa ja tulevaisuusselonteon vaikuttavuutta. Nyt luvussa 6 on käyty läpi skenaarioita aiemmin järjestettyjen dialogien valossa, mikä sekin on kiinnostavaa, mutta toisaalta ei tee oikeutta näkökulmien moninaisuudelle.

Moniäänisen dialogisuuden ja vuorovaikutuksen vahvistaminen on tärkeää myös tulevaisuusvallan laajentamisen näkökulmasta, eli sen suhteen, kuka pääsee määrittämään tulevaisuuskuvia, kenen ääni tulee kuuluviin ja ketä tulevaisuuden näkymissä on edustettuina. Yhteisen tulevaisuuden rakentamisen kannalta on elintärkeää, että jokainen voi löytää itsensä hahmotelluista tulevaisuuksista ja toisaalta ymmärtää muiden näkökulmia. Tulevaisuusdialogit ovat tähän oiva menetelmä.

Sitra suosittelee, että tulevaisuusdialogeja hyödynnetään myös jatkossa osana tulevaisuusselonteon laadintaa sekä tulosten käsittelyä. Samalla on tärkeää nostaa esille selvemmin erimielisyyksiä ja ristiriitoja.

4. Postnormaali aika edellyttää tulevaisuusresilienssiä

Viime vuodet ovat tuoneet keskinäisriippuvaisuuden, monimutkaisuuden ja viheliäiset ongelmat arkipäiväisiksi. Tässä postnormaalissa ajassa epävarmuuden parempi hahmottaminen on korostunut. Selonteon luvussa 4 onkin käsitelty hyvin erilaisia epävarmuustekijöitä. Samoin skenaarioista on vedetty johtopäätöksiä mahdollisuuksien, riskien, toimien ja varautumisen näkökulmasta. Nämä ovat hyviä tiivistyksiä, joskin toimet ja varautuminen menevät hieman sekaisin.

Analyysissä kuitenkin korostuu varautuminen ja nykyisen säilyttäminen. Sen sijaan uudistaminen ja uudet avaukset jäävät vähemmälle huomiolle. Tämä näkyy erityisesti luvussa 2, jossa käsitellään tulevaisuusvalmiuksia. Vastaukset Suomen tulevaisuuteen liittyviin keskeisiin kysymyksiin ovat luonteeltaan hyvin säilyttäviä. On tietenkin ymmärrettävää, että halutaan säilyttää monia hyviä asioita,

kuten hyvinvointivaltio tai globaali yhteistyö. Pelkkä olemassa olevan säilyttäminen ei kuitenkaan enää riitä tässä ajassa. Tulevaisuusselonteko olisikin erinomainen paikka tuoda esiin uusia vaihtoehtoisia näkemyksiä tulevaisuuksista ja sitä kautta viedä tulevaisuuskeskustelua eteenpäin.

Siirtyminen pelkästä varautumisesta uudistumiseen edellyttää tulevaisuusresilienssiä. Se tarkoittaa kykyä paitsi selviytyä eteen tulevista haasteista, kriiseistä ja yllätyksistä, myös samalla uudistua ja oppia niistä. Se edellyttää nykyisten muutosten ymmärtämistä, vanhojen tulevaisuuskuvien haastamista, toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelua ja aktiivista toimintaa kohti toivottavaa tulevaisuutta.

Juuri vanhojen tulevaisuuskuvien ja nykyisten oletusten haastaminen tuntuu puuttuvan myös luvusta 10, jossa käsitellään ennakkoinnin roolia päätöksenteossa. Luvussa kuvattu tulevaisuustyö on luonteeltaan säilyttävää ja hallintaan pyrkivää. Tämä on saattanut olla hyvä lähestymistapa aiemmin, mutta ei toimi enää korkean epävarmuuden ajassa. Säilyttämisen ja hallinnan sijaan parempi lähestymistapa on yhdistelmä aiemmin mainittuja asioita kuten tulevaisuuslukutaitoa, moniäänisyyttä ja dialogia, sekä ajatusmallien haastamista, herkkyyttä pinnan alla kupliville asioille ja nopeasti mukautuvaa pitkälle katsovaa toimintaa.

Sitra suosittelee, että ennakkoinnissa ja tulevaisuusajattelussa otetaan paremmin huomioon vanhojen tulevaisuuskuvien ja ajatusmallien haastaminen, uusien avauksien tekeminen ja tulevaisuusresilienssin vahvistaminen.

5. Ennakointitietoa hyödynnetään osana lainvalmistelua ja yhteiskunnallista päätöksentekoa

Tulevaisuusselonteon toisessa osassa on selvitetty, miten lainvalmistelussa voidaan nykyistä paremmin hyödyntää ennakointia ja huomioida tulevia sukupolvia ja heidän oikeuksiaan. Sitra pitää tärkeänä, että ennakointitietoa hyödynnetään vahvemmin lainvalmistelun eri vaiheissa ja ennakkoinnista tehdään jatkuvaluonteista toimintaa lainvalmistelussa ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sitra pitää myös tärkeänä, että nykyisiä lainvalmistelun toimintatapoja päivitetään ja prosesseja kehitetään vastaamaan tulevaisuuden tarpeita ja että edustuksellista demokratiaa vahvistetaan lisäämällä lainsäädäntö- ja päätöksentekoprosessien läpinäkyvyyttä. Kansalaisten riittävän aikainen kuuleminen tukee tulevia sukupolvia ja heidän oikeuksiaan huomioivaa lainvalmistelua.

6. Tarkempia sisällöllisiä huomioita Tulevaisuusselonteon kappaleisiin 2 ja 3, jotka kuvaavat tulevaisuusvalmiuksen kehittämistä ja Suomen tulevaisuuteen vaikuttavia muutostekijöitä.

6.1. Huomioita erityisesti demokratian ja osallisuuden näkökulmasta

Sitra pitää tärkeänä, että tulevaisuusselonteossa on tunnistettu demokratia ja osallistuminen Suomen tulevaisuusvalmiuden rakentamisen kannalta keskeisenä teemana ja Suomen tulevaisuuteen vaikuttavana tärkeänä poliittisena muutostekijänä. Selonteko arvioi osuvasti, että Suomessakin demokratiaa tulee ylläpitää ja kehittää, jotta päätöksenteko koetaan oikeudenmukaiseksi myös nopeasti muuttuvissa tilanteissa. Sitra näkee tulevaisuusselonteon tavoin, että demokratian ja osallistumistapojen jatkuvalla kehittämisellä on keskeinen rooli luottamusyhteiskunnan säilyttämisessä ja julkisen hallinnon kyvyssä vastata kansalaisten odotuksiin, tarpeisiin ja tulevaisuuden haasteisiin (s. 25).

Selonteossa voitaisiin paremmin huomioida se, että demokratian ja osallistumisen kysymykset kytkeytyvät läpileikkaavasti tulevaisuusselonteon 1. osan 2. luvussa nostettuihin tulevaisuusvalmiuteen

liittyviin keskeisiin kysymyksiin ja toimiin. Kansalaisten osallistuminen ja kuunteleminen tukevat Suomen kykyä varautua ja vastata erilaisiin haasteisiin, oli kyse sitten hyvinvointiyhteiskunnan kestävyysvajeesta, kestävästä kasvusta, ilmastonmuutoksen hillinnästä tai tulevien sukupolvien mahdollisuuksista kestäväan elämään. Eri väestöryhmiä monipuolisesti ja tasapuolisesti kuulemalla on mahdollista vahvistaa päätöksenteon ja ennakkoinnin tietopohjaa ja vahvistaa niiden oikeudenmukaisuutta ja hyväksyttävyyttä.

Sitra pitää tärkeänä, että selonteossa on huomioitu puntaroivat kansalaiskeskustelut välineenä vahvistaa tulevaisuuden huomioivaa valmistelua ja päätöksentekoa, ja että ne on nostettu kehitysehdotukseksi tulevien sukupolvien huomioimisessa pitkällä aikavälillä (s. 323). Puntaroiva demokratia ja puntaroivat kansalaiskeskustelut olisi kuitenkin voitu nostaa myös luvun 3.1.4 (Demokratian ja vaikuttamistapojen muutos) tilannekuvaan. Puntaroivat kansalaiskeskustelut ovat yleistyneet kansainvälisesti voimakkaasti viime vuosien aikana, ja esimerkiksi [OECD puhuu puntaroivan demokratian aallosta](#). Puntaroivia kansalaiskeskusteluja järjestetään Suomessa jatkuvasti enemmän ja niitä koskeva osaaminen on kasvussa. Sitra tukee puntaroivien kansalaispaneelien ja muiden osallistumismenetelmien käyttöönottoa esimerkiksi hyvinvointialueilla, jotta uudistuksesta tulisi demokraattinen pelkän hallinnollisen reformin sijaan.

Selonteossa on huomioitu osallistumisen moninaistuminen perinteisen demokratian toimintatapojen haastajana (s. 25). Muutoksessa voidaan nähdä enemmänkin olevan kyse uusista tavoista tukea edustuksellista demokratiaa laajentamalla demokraattisen osallistumisen paikkoja, ajankohtia ja välineitä myös vaalien välillä.

Sitra jakaa tulevaisuusselonteossa esitetyn huolen kansalaisten alhaisesta uskosta omiin vaikutusmahdollisuuksiin korkeasta luottamuksesta huolimatta (s. 51). Tässä yhteydessä olisi tärkeää tiedostaa, että luottamuksessa on kyse kaksisuuntaisesta suhteesta ja vuorovaikutuksesta. Kansalaisten kokeman luottamuksen lisäksi demokraattisen päätöksenteon legitimitettiin vaikuttaa poliittisten päättäjien ja hallinnon luottamus kansalaisiin. Sitran syksyllä 2022 julkaistu [kyselytutkimus](#) kansalaisten ja päättäjien asenteista luo tältä osin melko huolestuttavan tilannekuvan, sillä luottamushenkilöistä ja viranhaltijoista vain alle 20 prosenttia uskoo kansalaisilla olevan riittävät valmiudet osallistua keskusteluun monimutkaisista poliittisista kysymyksistä. Toimenpiteitä päättäjien luottamuksen lisäämiseksi tulisi myös pohtia esimerkiksi lisäämällä päättäjien ymmärrystä uusista osallistumisen tavoista ja tarjoamalla heille mahdollisuuksia osallistua puntaroiviin kansalaiskeskusteluihin.

Selonteossa tarkastellaan polarisaatiota ja eriarvoistumista merkittävinä yhteiskunnallisina haasteina (luku 3.5.4 s. 142). Näiden rinnalla olisi hyvä huomioida myös poliittisen osallistumisen eriytyminen, jossa näkyy [luottamuksen tavoin sosioekonomiset ja alueelliset erot](#). Osallistumisaktiivisuus kasautuu tutkimusten mukaan samoille ihmisille osan väestöstä jäädessä kokonaan vaikuttamiskanavien ulkopuolelle. Erityisesti matalammin koulutetut ja matalamman tulotason kansalaiset osallistuvat muita heikommin. Osallistumisaktiivisuus on myös periytyvää.

6.2. Huomioita erityisesti digitaalisen vallan ja demokratian näkökulmasta

Sitra pitää tärkeänä ihmiskeskeisen lähestymistavan korostamista teknologisten ratkaisujen edistämisessä (s. 34). Teknologian kehityksestä puhuttaessa olisi oleellista huomioida myös

ihmisoikeudet, erityisesti yksilön digitaalisen autonomian näkökulmasta. Digitaalinen autonomia viittaa yksittäisen ihmisen digitaalisen osallistumisen edellytyksiin, eli osallistumiseen tarvittaviin tietoihin, taitoihin ja motivaatioon, sekä toisaalta perusoikeuksien, kuten yksityisyyden, vapauden ja sananvapauden toteutumiseen myös digitaalisissa ympäristöissä. Esimerkiksi selonteon sivulla 109 mainitaan, että ”julkisen sektorin tärkeä tehtävä on luoda edellytyksiä ihmiskeskeisten teknologioiden, kuten digitalisaation hyödyntämiseen koko yhteiskunnassa, mutta se voi toimia myös suunnannäyttäjänä kehityksessä”. Yksi tässä mainitsematta jäävä tapa näyttää esimerkkiä ja tukea kansalaisten digitaalista autonomiaa olisi ottaa ihmiset mukaan jo julkisten digi- ja tekoälypalvelujen suunnitteluvaiheessa. Tämä olisi myös ihmislähtöinen tapa osoittaa globaalia edelläkävijyyttä digitaalisen demokratian kehittämisessä.

Yhteiskunnan digitalisoituessa ja informaatioympäristön murroksen myötä tulee jatkossa kiinnittää yhä enemmän huomiota myös digitaalisen sivistyksen toteutumisen edellytyksiin yhteiskunnassa. Digitaalista sivistystä kehittämällä voidaan vastata ja varautua informaatioympäristön lieveilmiöihin, kuten informaatiovaikuttamiseen ja verkkohäirintään. Digitaalisen sivistyksen vahvistaminen on tärkeää myös teknologisen kehityksen näkökulmasta (s. 110–112). Digitaalisen sivistyksen konkretisointityötä on tehty mm. *Digikompassin* työstämisen yhteydessä. (s. 104–109, 110–112, 151). Kun yhteiskunnan digitalisaation myötä myös julkiset palvelut digitalisoituvat yhä vahvemmin, on tärkeää kehittää samalla kansalaisten osallisuutta jo palveluiden kehittämisvaiheessa palveluiden vaikuttavuuden takaamiseksi (s. 109).

Informaatioympäristö on, kuten todettua, murroksessa. Samalla korostuu Suomeen saapuvien ja täällä asuvien osaamisen ja verkostojen hyödyntäminen. Siksi on tärkeää, että Suomi ei ainoastaan houkuttele, vaan hyödyntää Suomeen jo nyt ulkomailta tulleiden osaamista omilla ammattialoillaan (s. 30). On esimerkiksi olemassa uusia toimintamalleja, kuten [Haaga-Helian kehittämä monikielinen tiimimalli ulkomaalaistaustaisille journalistille](#), joka mahdollistaa eri kieliryhmiin kuuluvien osaamisen hyödyntämisen ja samalla suomalaisen yhteiskunnan näkökulmien laajentamisen. Tulevaisuudessa voisi kehittää yhä enemmän keinoja, joilla tunnistetaan ja ratkaistaan suomalaisen yhteiskunnan kipukohtia siinä, ettei ulkomaalaisten osaamista osata vielä hyödyntää.

Tulevaisuusselonteossa kuvataan ansiokkaasti teknologian kehittymisen ja digitalisaation vaikutuksia demokratiaan ja vallan monimuotoistumiseen. Näitä vallan eri muotoja ei kuitenkaan nimetä. Esimerkiksi sivulla 46 mainitaan, että vallan keskittymistä ja suurvaltakilpailua haastaa vastatrendi, jossa valtioiden ja geopoliittisten blokkien rinnalle nousevat verkostot, joissa myös ei-valtiollisilla toimijoilla on keskeinen rooli. Tähän ilmiöön voidaan viitata myös verkostomaisena valtana. Sivulla 52 kuvatuista digitaalisissa ympäristöissä syntyvistä uusista vallan muodoista taas voidaan puhua digitaalisena valtana. Sitra selvitti hiljattain digitaalisen vallan uusia muotoja [Digivalta-selvityksessään](#), josta kävi ilmi, kuinka paljon ja millaisilla mekanismeilla meistä kerätään dataa digitaalisissa ympäristöissä ja hahmoteltiin, millaista valtaa tämä kerätty data voi tuottaa.

6.3. Huomioita erityisesti ekologisen kestävyysnäkökulmasta

Ekologiseen kestävyysnäkökulmaan liittyvät muutostekijät on kuvattu selonteon osan 1 kappaleessa 3.2 otsikolla ”Ympäristölliset muutostekijät”. Sitra pitää ekologisen kestävyysnäkökulman eri osa-alueiden kehityksen kuvausta varsin kattavana ja pääosin onnistuneena. Niin ikään on hyvä, että ilmastonmuutoksen, luontokadon ja luonnonvarojen liiallisen käytön kytkeytyminen toisiinsa on huomioitu, joskin tätä kytköstä olisi voitu korostaa enemmänkin. On ansiokasta, että luonnon tuottamien palveluiden, eli niin kutsuttujen ekosysteemipalvelujen keskeinen rooli ihmisten olemassaololle on nostettu esiin. Eräs

tärkeä tulevaisuuden tehtävä lainsäätäjille on löytää tapa, jolla luoda markkinat ekosysteemipalveluille (esim. pölytys, hiilensidonta, ravinteiden kierto). Niiden arvo luonnolle ja ihmisille osana luontoa kyllä tunnustetaan enenevässä määrin, mutta niin kauan, kun niiden käytöstä ei jouduta maksamaan, niitä todennäköisesti käytetään enemmän kuin luonto pystyy niitä tuottamaan. Markkinahinnan puuttuminen pidättää myös toimenpiteitä, joiden avulla ekosysteemipalvelujen säilyminen turvataan. Mikäli maanomistajalla olisi mahdollisuus saada rahavirtaa luonnon monimuotoisuuden ylläpidosta, hänellä olisi kannustin toimia siten, että ekosysteemipalvelut turvataan.

Tulevaisuusselonteon aikataulun takia siinä ei mainita lainkaan joulukuussa 2022 sovittua YK:n Kunmingin-Montrealin kehikkoa, joka oli erittäin merkittävä askel luontokadon pysäyttämiseksi. YK:n luontokokouksen osapuolet pääsivät joulukuussa 2022 sopuun maailmanlaajuisen 30 prosentin suojelutavoitteesta, joka koskee maa-, sisävesi-, rannikko- ja merialueita. Lisäksi osapuolet sopivat siitä, että vähintään 30 prosenttia tilaltaan heikentyneistä maa- ja vesiekosysteemeistä tulee ennallistaa vuoteen 2030 mennessä. Tämä tavoite on osa lähes kaikkien maailman maiden yhteistä visiota siitä, että luontokato täytyy pysäyttää vuoteen 2030 mennessä ja saada siitä eteenpäin luonto toipumisuralle kohti vuoden 2050 visiota, jossa maailma elää sopusoinnussa luonnon kanssa. Tähän globaaliin kehikkoon tuovat panoksensa sekä EU:n, että Suomen viimeistelyä vailla oleva kansallinen biodiversiteettistrategia. Ilmastomuutoksen osalta, Sitra pitää hyvänä, että tulevaisuusselonteko nostaa esiin (s. 72–73) hiilinielujen ja hiilivarastojen merkittävän roolin ilmastopoliitikassa.

Kappaleessa 3.2.4 “Kilpailu hupenevista luonnonvaroista” kuvataan ylikulutuksesta johtuvaa resurssien kasvavaa niukkuutta ja sen kytköksiä omavaraisuuteen ja turvallisuuspolitiikkaan. Sitra näkee kiertotalouden vahvistamisen yhtenä keskeisenä keinona resurssien käytön ja luontoon kohdistuvien paineiden vähentämisessä. Suomi on ollut edelläkävijä kiertotaloudessa. Kiertotalouteen perustuvien liiketoimintamallien omaksuminen avaa uusia mahdollisuuksia suomalaisille yrityksille.